

ФОРМУВАННЯ ІДЕЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ І ВЕЛИКА БРИТАНІЯ: ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

FORMATING OF THE IDEA OF EUROPEAN POLITICAL INTEGRATION AND GREAT BRITAIN: POLITICAL AND LEGAL ANALYSIS

Грубінко А.В.,

доктор історичних наук,

доцент кафедри теорії та історії держави і права

Тернопільського національного економічного університету

Стаття присвячена дослідженню історичних витоків та особливостей формування європейської політики Великої Британії від епохи Середньовіччя до років Другої світової війни в контексті загальних тенденцій розвитку системи міжнародних відносин в Європі. Особливу увагу приділено аналізу провідних концепцій європейського політичного об'єднання. Представлено погляди європейських (континентальних) та англійських (британських) мислителів і політичних діячів на проблему політичного об'єднання Європи.

Ключові слова: ідея європейської політичної інтеграції, міжнародні відносини, Велика Британія, європейська політика, політико-правова думка.

Статья посвящена исследованию исторических истоков и особенностей формирования европейской политики Великобритании от эпохи Средневековья до Второй мировой войны в контексте общих тенденций развития системы международных отношений в Европе. Особое внимание уделено анализу ведущих теоретических концепций европейского политического объединения. Представлены взгляды европейских (континентальных) и английских (британских) мыслителей и политических деятелей на проблему политического объединения стран Европы.

Ключевые слова: идея европейской политической интеграции, международные отношения, Великобритания, европейская политика, политико-правовая мысль.

The article is devoted to the study of historical origins and characteristics of Great Britain's European policy from the Middle Ages to the II World War in the context of general trends of development international relations in Europe. Special attention is paid to the analysis of theoretical concepts of leading European political unification. Views of the European (continental) and English (British) thinkers and politicians on the problem of European political unity are presented. Affirmed the specific British model of European integration and participation in the processes of the regional political adherence.

Key words: idea of European political integration, international relations, United Kingdom, European policy, political and legal thought.

Постановка проблеми. Лише після Другої світової війни в Західній Європі вперше сформувалися об'єктивні умови для успішної практичної реалізації ідеї європейського об'єднання. Однак теоретичні засади і перші практичні спроби втілення ідеї єдності європейських держав мають значно глибше історичне коріння, яке варто враховувати під час дослідження новітніх процесів європейської інтеграції. Кожен з її суб'єктів має своєрідний історичний досвід формування і реалізації регіональної політики, спрямованої на пошуки власного місця в системі міжнародних відносин. Не стала винятком і Велика Британія. Специфічний історичний шлях Великої Британії як невід'ємного суб'єкта європейської політики є ключем для розуміння стратегії її урядів ХХ – ХХІ ст. щодо участі в континентальних інтеграційних процесах.

Незважаючи на її географічні та історико-культурні особливості, Англія віддавна розвивалася як європейська держава. Із часів Середньовіччя англійські державотворчі еліти розробили своєрідну, відмінну від континентальних держав Європи систему державно-політичного устрою, права, а згодом і церковну організацію, які стали підґрунтям деякої політичної та культурно-ментальної відстороненості від справ континенту і вплинули на характер участі країни в новітніх євроінтеграційних процесах. Специфічний історичний шлях Великої Британії як невід'ємного суб'єкта європейської політики є ключем для розуміння стратегії її урядів ХХ – ХХІ століть щодо участі в континентальних інтеграційних процесах, джерелом особливої позиції країни в європейському об'єднанні.

Мета дослідження – з'ясувати історичні витoki й особливості формування європейської політики Великої Британії від епохи Середньовіччя до Другої світової війни, її впливу на процеси європейської інтеграції з огляду на загальні тенденції розвитку системи міжнародних відносин в Європі.

Стан опрацювання. Дослідженню широкого спектра проблем розвитку європейського об'єднання присвячено багато праць науковців. В українській історіографії європейські студії набувають все більшого розвитку. Найвні певні напрацювання вітчизняних дослідників участі Великої Британії в європейських інтеграційних процесах. Серед них виділимо роботи В. Крушинського, А. Мартінова, Н. Яковенко. Зазначимо вагомий вклад у дослідження проблеми провідних російських учених-міжнародників Ю. Борко, В. Віноградова, М. Ліпкіна. Для вивчення досвіду європейської політики Великої Британії актуальні публікації європейців М. Геффернена, Дж. Данціга, Дж. Мак-Корміка, К. Ларреса, М. Хевітсона. Однак аналіз напрацювань попередників засвідчує необхідність поглибленого вивчення означеної в назві статті проблематики.

Виклад основного матеріалу. В історіографії виступає думка, що поняття «Європа» розглядається як «своєрідна система загальних для всіх європейців цінностей, понять, норм, які склалися історично» [1, с. 5]. Як зазначає А. Браницький, «європейська ідея» як складник комплексної ідеї про єдність європейської цивілізації поступово ставала духовною традицією, яка переходила від покоління до покоління, заклавши основу для численних проектів «єдиної Європи» [2, с. 9]. Вперше термін «інтеграція» вжив американський адміністратор «плану Маршалла» П. Гофман, запровадивши його в політичну лексику для визначення об'єднаних процесів, що розпочалися в Західній Європі [3]. Історичним фактом є те, що саме після Другої світової війни в Західній Європі вперше склалися об'єктивні умови для успішної практичної реалізації ідеї європейського об'єднання. Однак теоретичні засади і перші практичні спроби втілення ідеї єдності європейських держав мають значно глибше історичне коріння, яке варто враховувати в дослідженні новітніх процесів європейської інтеграції.

В історіографії не склалося єдиного погляду щодо початкового етапу об'єднаних процесів в Європі. Побуте думка, що його історичні витоки сягають часів Античності. Більш реалістичною, географічно й історично коректною є думка про початок об'єднання європейських територій в одне політичне формування за часів Франкської імперії Карла I Великого (др. пол. VIII – поч. IX ст.). Однак уявлення про Європу як про певну єдність, що є чимось більшим, ніж просто сукупністю сусідніх народів, почали формуватися з XI ст. Саме епоха Середньовіччя дала поштовх двом різноспрямованим, але водночас взаємопов'язаним процесам політичного розвитку Європи – становлення держав-націй, утвердження національної ідентичності народів Європи та виникнення ідеї їх політичного єднання. Перші військово-політичні об'єднання держав Європи відбувалися в часи хрестових походів (XI – XII ст.) під гаслами захисту християнських святинь та боротьби з іновірцями. Значне економічне піднесення, що припало на XI – XV ст., сприяло появі сучасної системи держав-націй і зменшенню світської влади Папи Римського. Тридцятилітня війна XVII ст. утвердила державоцентризм у системі міжнародних відносин, який був довершений ідеями Великої французької революції. Фактично на кілька століть відстоювання ідеї європейської політичної єдності стало справою мислителів-ідеалістів. Основною формою єднання держав стали тимчасові союзи-коаліції.

Варто врахувати значення Англійської революції для формування і розвитку суспільства, держави, права й економіки нового типу в Європі і світі. Одна з перших буржуазних революцій в Європі привела до влади нову прогресивну соціальну верству – буржуазію, дала поштовх розвитку ринкових відносин, демократії і парламентаризму, сприяла утвердженню ліберальної правової системи із принципом верховенства права і приматом прав людини, що лягли в основу концептів правової держави і громадянського суспільства, на яких побудована сучасна система Європейського Співтовариства.

На всіх ключових етапах історії Європи висувалося чимало теоретичних концепцій єднання її держав. У контексті ідеї християнської єдності держав Європи з метою подолання спільних загроз і взаємної ворожнечі одними з перших теоретичні проекти регіонального політичного об'єднання запропонували мислителі П. Дюбуа й А. Маріні. Серед авторів європейських об'єднаних проектів XVII – XVIII ст. зазначимо французів М. де Бетюна (герцог де Сюллі), який вперше висунув пропозицію про створення регіональної політичної інституції під назвою «Рада Європи», Е. Лакруа, який пропагував створення спільних європейських органів для боротьби із зовнішньою загрозою і гарантування внутрішнього миру, абата де Сент-П'єра, який у трактаті «Проект вічного миру» (1713 р.) закликав до створення союзу західноєвропейських держав на основі конституційної угоди із зоною вільної торгівлі і формуванням сенату.

Представники англійської суспільно-політичної думки також долучилися до проектів європейського устрою. Вільям Пенн, який у своїй праці «Есе про сьогоднішнє і майбутнє миру в Європі шляхом створення європейського Конгресу, Парламенту або Палати держав» (1693 р.), вражений трагічними наслідками кривавих війн у регіоні, виклав власні філософські міркування щодо шляхів досягнення миру. Мислитель запропонував заснувати «Європейську лігу» у статусі конфедерації держав Європи, створити єдиний регіональний представницький орган для розроблення універсальних норм європейського права «для взаємного дотримання государями». Проект передбачав правові засоби примусу для виконання спільних рішень і санкції для держав-порушників [4, с. 9]. Головні принципи діяльності об'єднання – рівноправність усіх держав-членів і збереження державного суверенітету. Як підтвердила історія, тези трактату В. Пенна залишалися актуальними впродовж трьохсот років і почали втілюватися в життя лише в другій половині XX ст.

На початку XVIII ст. Джон Беллерс запропонував власну версію європейського політичного об'єднання, модель якого бачив в унії Англії і Шотландії 1707 р. [5, с. 47]. Авторський проект європейського єднання запропонував англійський філософ і правознавець Ієремія Бентам у праці «Про загальний і вічний мир» (1789 р.). І. Бентам розробляв проекти міжнародних організацій для попередження воєн, мирного вирішення міждержавних проблем. Філософ запропонував європейським державам несподівані як на той історичний період пропозиції відмовитися від надмірних військових ресурсів, закордонних територій та укладання міжнародних договорів, які б передбачали військові і торговельні преференції. Серед засобів встановлення постійного миру в Європі мислителем було передбачено створення спільного суду європейських держав (Court of judicature) для врегулювання спорів між ними [6, с. 187]. У згаданій праці І. Бентам виклав власну ідею створення європейської асамблеї (Congress or Diet), до якої мали увійти по два представники від кожної держави. Особливу увагу привертає новаторська ідея І. Бентама про можливість створення військового контингенту держав об'єднання («Європейського братерства») для примусового забезпечення виконання рішень спільного суду європейських держав.

Панівним чинником об'єднання Європи став силовий чинник загарбницьких війн. Прагнення подолати політичну роздробленість за допомогою військового загарбання зазвичай наражалося на опір інших європейських держав, які діяли за принципом класичного балансу сил. Останній був керівним принципом європейської системи міжнародних відносин від Вестфальського миру 1648 р. У XIX ст. першим на цей шлях став Наполеон Бонапарт на чолі Французької імперії. Розгром наполеонівських військ закріпив за Англією світовому гегемонію. XIX ст. характеризувалося ідеалом держави-нації. Спостерігалось різке наростання конфронтаційних великодержавних амбіцій «Європейського концерту держав», яке було закріплено рішеннями Віденського конгресу 1814–1815 рр. і окреслило непростий шлях політичного розвитку регіону та колоніальних володінь більш ніж на століття, до Першої світової війни. Об'єднання розрізаних німецьких держав в одну імперію на чолі із Пруссією, що завершилося 1871 р., стало вагомим історичним подієм для Німеччини й усієї Європи, але, у підсумку, мало трагічні наслідки для регіону і світу. В європейській і світовій політиці домінував силовий чинник перерозподілу сфер впливу в Європі і колоніальних володінь за її межами. Проект «Сполучених Штатів Європи», проголошений В. Гюго 1849 р., був забутий на тривалий період.

Прогресивна вимога І. Бентама відмовитися від колоніальних володінь як джерела конфліктів суперечила наростанню могутності Британської імперії, пік якого припав саме на XIX ст. Наявність величезних імперських володінь у різних регіонах світу, активний розвиток економіки на основі ринкових відносин, значної колоніальної бази і промислового перевороту, найпотужніший у світі військово-морський флот дали підстави сучасникам називати Британію не інакше, як «майстерня світу». Тому виключна орієнтація на проекти європейського об'єднання не відповідала статусу і ролі країни в міжнародних відносинах. В основі європейської політики Лондона перебувала доктрина «блискучої ізоляції» (*splendid isolation*). Британія як провідна держава регіону і світу чи не єдина в Європі могла собі дозволити бути відносно автономним міжнародним гравцем, виступати в ролі регулятора європейської рівноваги сил у відносинах провідних держав континенту. Водночас така політика не перешкоджала урядам країни за потреби вступати в тимчасові союзи з іншими державами.

Уже в період Віденського конгресу британський міністр закордонних справ Р. Каслрі виступив з ініціативою проведення регулярних зустрічей (конгресів) міністрів закор-

донних справ для спільного розгляду політичних проблем в Європі. Однак у 1818 р. на першій конференції в Ахені Англія вийшла із системи конгресів, яку сама ж запропонувала [7]. Ця структура могла стати прототипом механізму погодження зовнішніх політик держав-членів Європейських Співтовариств, що функціонував з 1970 по 1993 рр. (Європейське політичне співробітництво). Однак реалізація ініціативи викликала побоювання британського політикуму щодо створення європейського уряду. У середовищі перманентного дипломатичного і військово-політичного протистояння великих держав Європи XIX ст. зародилися перші європейські громадські рухи за об'єднання Європи. Саме в столиці Великої Британії Лондоні в червні 1842 р. відбувся перший міжнародний конгрес миру. Далі такі конгреси відбувалися в Брюсселі, Парижі, Франкфурті, знову в Лондоні і в Женеві [8, с. 35]. У жовтні 1848 р. у Брюсселі засновано організацію «Європейський рух», метою якої було поширення ідей європейської інтеграції. Результатом роботи конгресів стало створення 1867 р. Ліги миру (згодом – «Товариство друзів миру і свободи»). Хоча цікавість до цієї ідеї досить швидко спала і не поновлювалася аж до Першої світової війни, інтелектуальні пошуки оптимального устрою регіону провідними європейськими політичними діячами, економістами та юристами не припинилися. Зокрема, відомий шотландський юрист, професор Единбурзького університету Джеймс Лорімер 1884 р. запропонував досить радикальну версію європейського об'єднання з формуванням двопалатного парламенту в Женеві.

Британська політика «блискучої ізоляції» завершилася перед Першою світовою війною з розвитком силового сценарію формування європейських військово-політичних союзів. Лондон намагався здійснювати більш активну політику в Європі за збереження першорядності справ імперії в зовнішній політиці. Незважаючи на особливий статус Великої Британії в системі міжнародних відносин Європи і світу, ідеї європейської єдності були поширеними в середовищі різних політичних угруповань, інтелігенції, зокрема діячів лівого спрямування (відомі борці проти війни Б. Рассел, Г. Ласкі, Е. Бевін та ін.). Водночас більшість британських соціалістів, насамперед представники профспілок, з підозрою ставилися до проєктів європейської федерації. Британська еліта вже в міжвоєнний період стояла перед серйозною дилемою вибору міжнародного шляху – зосередитися на Європі чи на імперії [5, с. 209]. Вагомим чинником таких змін став прихід до влади в Німеччині А. Гітлера і наростання політичної напруги в Європі в 1930-х рр. Європейські ідеї поширювалися в середовищі різних політичних партій. У листопаді 1938 р. створено британське об'єднання «Федеральний союз» (“Federal Union”), до якого увійшли відомі політики різної партійної належності. Певний вплив на поширення ідей європейської інтеграції у Великій Британії мав Рух опору. Лондон був одним із головних центрів перебування урядів і політичних діячів багатьох окупованих нацистами держав, представників прогресивних кіл європейської інтелігенції, у середовищі яких тривали дискусії щодо майбутнього Європи, зокрема перспектив європейської інтеграції.

Серед найбільш відомих прихильників панєвропейського руху у Великій Британії був В. Черчілль, який вже в 1920–1930-х рр. неодноразово висловлював думки про необхідність створення Європейської федерації. Водночас його погляди не розходилися з офіційною урядовою політикою, адже, на думку В. Черчілля, така федерація через імперський статус Британії мала створюватися без її безпосередньої участі. 1930 р. він написав статтю в газету “Saturday Evening Post” на підтримку федералістських ідей А. Біана, в якій сформулював ключові принципи новітньої європейської політики країни. У статті є такі слова: «Ми маємо свою власну мрію та своє власне завдання. Ми з Європою, але не належимо до неї. Ми пов'язані, але не піддані ризикові. Ми зацікавлені й асоційовані, але не поглинуті»

[9, с. 15]. В. Черчілль вже в статусі прем'єр-міністра в червні 1940 р. під впливом наближення краху Франції під натиском німецьких військ і загрозою для Великої Британії залишитися віч-на-віч з агресором підтримав розроблену представниками британського Форін-офісу і французьких політичних кіл декларацію про створення франко-британського союзу [10, с. 397]. Хоча сам він не був його прихильником. Проєкт передбачав спільні органи влади, зовнішню політику, фінанси, навіть армію і громадянство. Однак пропозиція не знайшла підтримки насамперед серед представників французького уряду, в якому тоді переважали прихильники перемир'я з гітлерівською Німеччиною. У листі до міністра закордонних справ Е. Дена від 21 жовтня 1942 р. В. Черчілль писав: «Я чекаю з нетерпінням створення Сполучених Штатів Європи, в яких буде можливою мінімізація кордонів між націями і необмежене пересування» [11]. Зазначені факти засвідчують, що В. Черчілль був прихильником певного політичного об'єднання європейських країн. Розглянуті ідеї В. Черчілля свідчать про його належність до класичної британської державно-правової думки і традиційних поглядів на проблеми континентального єднання, що формувалися упродовж століть. Погляди видатного британського діяча на проблеми європейської інтеграції лягли в основу зовнішньополітичної доктрини Великої Британії післявоєнного часу.

Висновки. Отже, Англія віддавна розвивалася як європейська держава. Із часів Середньовіччя англійські державотворчі еліти розробили своєрідну, відмінну від континентальних держав Європи систему державно-політичного устрою, права, а згодом і церковну організацію, які заклали основу певної політичної та культурно-ментальної відстороненості від справ континенту і вплинули на характер участі країни в новітніх євроінтеграційних процесах. Ключовим чинником англійської (британської) історичної ідентифікації у XVIII – XIX ст. стала Британська імперія. Імперський статус країни, розквіт якої припав на XIX ст., тривалий час визначав характер її міжнародної політики. Зовнішньополітична стратегія «блискучої ізоляції» мала не лише тактичний характер, а й символізувала довершеність визначального постулату європейської політики країни, яку логічно і лаконічно сформулював 1930 р. В. Черчілль: «Ми з Європою, але не належимо до неї».

Хоча Британія завжди мала особливий історичний статус в Європі, суспільно-політична думка країни загалом розвивалася в руслі загальноєвропейських тенденцій. Найбільш яскраві представники англійської політико-правової думки в дусі європейської історико-політичної пацифістської футурології Нового часу висунули власні концепції ідеального європейського єднання у формі конфедеративного політичного союзу держав. У міжвоєнний період XX ст. теоретичні концепції окремих європейських мислителів переросли в досить численні громадські об'єднання прихильників європейської ідеї. У роки Другої світової війни ідея європейської інтеграції стала особливо популярною. Одним із найбільш яскравих і впливових прихильників панєвропейського руху у Великій Британії був В. Черчілль.

Своєрідність британської культури, великий історичний досвід європейської політики, теоретичні проєкти континентального політичного об'єднання сформували необхідну базу для практичного впровадження ідей європейської інтеграції в нових історичних умовах. Констатуємо наявність специфічної британської моделі європейської інтеграції та участі країни в процесі регіонального політичного об'єднання. Намагання британських урядів усіх часів знайти прийнятну формулу для поєднання необхідності взяти участь в європейських континентальних політичних процесах із традиційними прагненнями зберегти державний суверенітет і глобальний статус країни визначили регіональну стратегію Великої Британії на тривалу перспективу, заклали основи її сучасної європейської політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Віднянський С., Мартинов А. Об'єднана Європа: від мрії до реальності. Історичні нариси про батьків-засновників Європейського Союзу. 2-ге вид., доп. і перероб. К.: Києво-Могилянська Академія, 2011. 395 с.
2. Браницкий А., Бугров Р. История объединения Европы: учебное пособие. Нижний Новгород: Издательство Нижегородского государственного университета, 2010. 117 с.
3. Гнатюк М., Черногор Я. Зародження ідей об'єднання Європи. Віче. 2010. № 20. URL: <http://www.viche.info/journal/2239/>.
4. Penn W. The Peace of Europe: The Fruits of Solitude and Other Writings. London: J.M. Dent, 1916. 292 p.
5. Геффернен М. Значення Європи. Географія та геополітика. Пер. з англ. К.: Дух і Літера, 2011. 464 с.
6. Ржевська В. Політико-правові ідеї І. Бентама щодо встановлення та засобів підтримки тривалого міжнародного миру. Актуальні питання публічного та приватного права. 2013. № 1. С. 185–190.
7. Киссинджер Г. Дипломатія. Пер. В. Львова. М.: Ладомир, 1997. URL: <http://www.e-reading.club/book.php?book=1016921>.
8. Борко Ю. «Европейская идея»: от утопии – к реальности. Заглядывая в XXI в.: Европейский Союз и Содружество Независимых Государств. М.: Интердиалект, 1998. С. 15–51.
9. Larres K. Integrating Europe or Ending the Cold War? Churchill's post-war foreign policy. Journal of European Integration History. 1996. Volume 2. Number 1. P. 15–50.
10. Черчилль У. Вторая мировая война: в 3-х книгах. Кн. 1. Т. I – II. Пер. с англ. М.: Воениздат, 1991. 592 с.
11. Danzig J. Winston Churchill: A founder of the European Union // EU ROPE. A blog by Jon Danzig. 2013. 10 November. URL: <http://eu-rope.ideasonlineurope.eu/2013/11/10/winston-churchill-a-founder-of-the-european-union/>.

УДК 321.01:364–146.2

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

THE CONCEPT AND ESSENCE OF A SOCIAL STATE

Кушик В.Р.,

*аспірант кафедри загальнотеоретичного правознавства та публічного права
Національного університету «Києво-Могилянська академія»*

Статтю присвячено дослідженню соціальної держави, причинам її виникнення та розвитку. Розглядаються суспільні проблеми, які покликана вирішити соціальна держава, наводяться приклади визначення соціальної держави та короткий екскурс в її базову типологію. Обґрунтовується необхідність еволюції держав у напрямі забезпечення соціальних та економічних прав.

Ключові слова: соціальна держава, соціальні та економічні права, матеріальна рівність.

Статья посвящена исследованию социального государства, причин его возникновения и развития. Рассматриваются общественные проблемы, которые призвано решить социальное государство, приведены примеры определения социального государства и краткий экскурс в его базовую типологию. Обосновывается необходимость развития государств в направлении обеспечения социальных прав.

Ключевые слова: социальное государство, социальные и экономические права, материальное равенство.

The article is devoted to the study of the social state, the causes of its emergence and development. The social problems that social state is called to solve are considered, examples of the definition of a social state and a brief overview of its basic typology are given. The necessity of development of states in the direction of ensuring social rights is substantiated.

Key words: social state, social and economic rights, material equality.

Постановка проблеми. Наукове зацікавлення дослідженням держав, які стали на шлях розвитку та захисту соціальних та економічних прав людини, постійно зростає. Це зумовлено тим, що закріплення прав другого покоління стає природним шляхом еволюції розвинених держав. Однак у наукових колах немає уніфікованого поняття соціальної держави та єдиного підходу до її розуміння. Як і не має уніфікованого принципу, за яким мали б вибудовуватися способи захисту соціальних прав.

Стан дослідження. Соціальну державу вивчали такі науковці, як: Ю. Хабермас, Х. Гайслер, Р. фон Моль, Л. фон Штейн, Х. Цахер та ін. Серед вітчизняних дослідників можна виділити таких, як: М. Козюбра, В. Яковюк, В. Шаповал, Л. Четверікова, Н. Батура, О. Головащенко, В. Гетьман та ін.

Мета статті – дослідити різні підходи до визначення і розуміння соціальної держави та розглянути основні причини її виникнення.

Виклад основного матеріалу. Ідеї соціальної справедливості, за принципами яких мало б бути організоване державне і суспільне життя, сягають корінням у далеке минуле. Ще за багато століть до того, як виникло поняття «соціальна держава», мислителі різних епох та типів держав висловлювалися про баланс інтересів між суспіль-

ством та державою. У вирішенні цих питань бачили шлях до досягнення гармонії в стосунках, до реалізації вічної ідеї доброго суспільства та загального блага.

Німецький філософ Ю. Хабермас зазначав, що ідея соціальної держави успадкована від соціальних рухів 19 ст., зумовлена утопічними уявленнями ранніх соціалістів, виражених в ідеї «звільнення праці», яке повинно привести до створення асоціацій вільних та рівних виробників – нової форми суспільного життя [1, с. 74]. Німецький дослідник Х. Гайслер писав, що в той період проведення соціальної політики було зумовлено передусім конфліктом між працею та капіталом, і завданням цієї політики було покращення умов праці робітників. Така політика була успішною і пом'якшувала конфлікт між працею та капіталом, хоча це було радше питанням праці, а не соціальним питанням [2, с. 434].

Роздуми про працю у світлі соціальної держави вносили новий елемент – «відносини, що відповідають людській гідності», які виникають у результаті поступових реформ, спрямованих на покращення умов праці, створення повної зайнятості й соціальної безпеки. Вважалося, що успіх у реалізації ідеї соціальної держави залежить від здатності державної влади забезпечити ріст капіталістичного виробництва, пом'якшити кризові явища, запобігти ліквідації